Paula Tuovinen 15.10.2021

Valtion taiteilija-apurahat vapaan taiteilijan ansiotuloksi tai yrittäjätuloksi - kilpailtu taiteilijapalkkakokeilu 2022-2025

Ehdotus

Taiteen edistämiskeskus ehdottaa, että Taikessa tehtäisiin kolmivuotinen kokeilu kilpaillusta taiteilijapalkasta. Tämä tarkoittaa n. 20 taiteilijan osallistamista kokeiluun. Kokeilusta tehtäisiin selvitys/tutkimus, johon antaisi panoksensa useampi asiantuntija. Kokeilua valmisteltaisiin Taikessa vuonna 2022 ja se käynnistettäisiin vuonna 2023. Kustannukset olisivat 1,2 miljoona euroa vuodessa (2023-2025) erillisrahoituksella.

20 taiteilijapalkkalaisia valittaisiin eri taidealoilta ympäri Suomen. Valinnan tekisivät valtion taidetoimikunnat. Mahdollisia työnantajia, kokeiluun haluavia yhteisöjä on jo ilmoittautunut useita; osuuskunta, residenssi, tanssin aluekeskus, lastenkulttuurikeskus jne. Kokeilusta tehtäisiin raportti ja selvitys. Kokeilusta tulisi myös jonkin verran hallintokustannuksia.

Ennen kokeilua taiteilijapalkkaa suunnitteleva Taiteen edistämiskeskuksen virkahenkilöstötiimi tutustuisi tarkemmin mm. Viron malliin taiteilijahaastatteluin ja muihin mahdollisiin kansainvälisiin malleihin. Valtion taiteilija-apurahoja ja muita apurahoja jaettaisiin muuten kokeiluaikana normaalisti.

Lähtökohtana on se, että pitkän tähtäimen tavoitteessa, taiteilijapalkkamallissa, vähintään sama määrä taiteilijapalkkavuosia säilyisi kuin tällä hetkellä apurahavuosia (545).

Taustaa

Apuraha tuli Suomen -kieleen 1700-luvulla. Sen ensimmäinen esiintymä on julkaistusta asetustekstistä (Asetus Saltpeterin Keitos-töistä Waldacunnasa, Stockholm 1740). ”Saltpeterin keitos wäki owat aina saaneet apurahan – – että edeldä käsin toimitta itzellens uusia aseita ”. Kyse lienee ruudin valmistamisesta. 1840-luvulla ilmaantui sana matka-apu.

Suomalaisen taiteilijatuen alkuvaiheet sijoittuvat autonomian ajalle. Varhaisimman taiteilijatuen muodostivat vuotuiset rahalahjat eli gratiaalit, joista aikanaan käytettiin myös nimitystä eläke.

Itsenäisyyden ajalla tärkeimmäksi taiteilijatuen muodoksi alkoi kehittyä taiteilijoiden työskentelyapurahajärjestelmä. Varhaisimman työskentelyapurahojen muodon muodostivat valtion taiteilijaeläkkeet, jotka olivat nimestään huolimatta tarkoitetut aktiivitaiteilijoille.

Niitä korvaaviksi aktiivitaiteilijoiden tukimuodoiksi muodostuivat 1940-luvun lopulla luodun Suomen akatemian akateemikon virat ja akatemian myöntämät, mutta käytännössä alan järjestöjen jakamat, nuorten ja varttuneiden taiteilijoiden akatemia-apurahat, joita kumpiakin myönnettiin vuosittain vuoteen 1966.

70-luvun alussa akatemia-apurahat korvattiin valtion 0,5–5-vuotisilla taiteilija-apurahoilla ja taiteen edistämiseksi luotiin taiteilijaprofessorijärjestelmä, joka perusperiaatteiltaan vastasi tieteen edistämiseksi luotua tutkijaprofessorijärjestelmää. Viroista säätänyt laki taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-

apurahoista (845/1969) astui voimaan vuoden 1970 alusta. Taiteilijaprofessorin palkalliset virat lakkautettiin 2010, vain 10 vuotta sitten.

Keskustelu etenkin vapaiden taiteilijoiden pitkäjänteisen työskentelyn turvaamisesta johti vuonna 1982 apurahalain täydentämiseen pitkäaikaisilla, viisitoistavuotisilla taiteilija-apurahoilla, joita myönnettiin vuosittain kymmenen. Pitkäaikaisten apurahojen myöntäminen päättyi vuonna 1996, jonka jälkeen vastaavat apurahat myönnettiin 5-vuotisina.

Taiteen tukeminen perustuu 1700- ja 1800-luvulla syntyneeseen käsitteeseen apu ja 1970-luvulta alkaen kehittyneeseen valtion taiteilija-apurahainstrumenttiin. On huomioitava, että taiteilija-apurahojen syntyaikoina nykyinen sosiaaliturva kansalaisille oli vasta kehittymässä.

Vaikka yhteiskunta periaatteessa arvostaa taiteilijoiden työtä, pitää sitä tärkeänä kuten sairaanhoitajien, tutkijoiden, opettajien tai poliisin työtä, ja vaikka taiteilijakoulutus on merkittävästi kehittynyt ja kulttuurialan koulutusaste on suurempi kuin muilla sektoreilla, valtio korvaa taiteilijoille kokopäiväisestä työstä yhä apurahoilla. Taiteilijat (ja ammattiurheilijat) eivät ole yhdenvertaisessa asemassa muiden kansalaisten kanssa.

Suomen Akatemian akatemiaprofessorit ja akatemiatutkijat sen sijaan hakevat itselleen ”palkkarahoja”. Tehtävän hakija hakee rahoitusta omaan palkkaukseensa enintään viideksi vuodeksi. Näin on ollut jo 1990-luvun puolivälistä alkaen. Suomen Akatemian yksilörahoituksen ja palkat maksaa siis jokin yliopisto tai muu tutkimuslaitos.

Yliopistot maksavat myös taiteilija-opettajille palkkaa ja työhön kuuluu omaehtoisen taiteellisen työn tekeminen. Teatterit palkkaavat vapaita kirjoittajia, ohjaajia, etc. taiteelliseen työhön, jonka reunaehdoista on sovittu – mutta sisällöltään työ on vapaata. Säveltäjiltä tilataan teoksia. Monet muutkin organisaatiot palkkaavat työhön taiteilijoita niin, että organisaatio ostaa taiteilijalta nimenomaan vapaan taiteilijan työpanoksen palkkaa tai työkorvausta (yrittäjä) vastaan. Työn sisällöstä sovitaan reunaehdot. Vastaavalla tavalla taiteilija hakiessaan Taikesta valtion taiteilija-apurahaa kertoo, millaisia töitä ko. aikana tulee tekemään. Apurahaa hakevan taiteilijankin ammattilaisuutta ja työsuunnitelman laatua arvioidaan, niin kuin ansiotyössä olevan työtä. Valtion maksama korvaus työstä ei ole kuitenkaan palkka.

Taiken kokeilu kilpaillusta taiteilijapalkasta

Ehdotus taiteilijapalkasta ei ole uusi.

1970-luvun alussa käytiin kaikkein keskeisimmin taiteilijapoliittista keskustelua juuri taiteilijapalkkaan siirtymisestä. Taiteilijapalkkaa ajoi etenkin kirjailijaliitto. Mietittiin myös voisiko alueille sijoittaa ammattitaiteilijoita ja keskusteltiin erityisten kunnan taiteilijan toimien luomisesta ja systeemin laajentamisesta. Sittemmin läänintaiteilijan toimia pidettiin taiteilijaprofessorin virkojen ja 3–5 -vuotisten apurahojen ohella yhtenä taiteilijapalkkajärjestelmän lähtökohtana.

Taiteen keskustoimikunta kirjasikin vuoden 1971 toimintakertomukseensa ajatuksen läänintaiteilijan toimista välivaiheena kohti suurta huipennusta: ”Taidepoliittisissa keskusteluissa katsottiin yleisesti, että taiteilijain mahdollisuuksia turvattuun toimeentuloon pitää tuntuvasti lisätä. Yhä useammin viitattiin ns. taiteilijanpalkkajärjestelmään. Läänintaiteilijan palkat, jotka itse asiassa kylläkin ovat määräaikaisia stipendejä, merkitsevät eräitä, joskin vielä vaatimattomia mahdollisuuksia. Muutamat keskeiset poliittiset ryhmät ovat ottaneet taiteilijanpalkkaan myönteisen periaatekannan. Tavoitteiden muotoileminen käytännöllisiksi suunnitelmiksi ja toimenpiteiksi saattaa vaatia tässä, kuten monessa muussakin kulttuuripoliittisessa kysymyksessä aikaa, mutta käsitykset taiteilijain oikeutetuista odotuksista ovat selkiytymässä.” (Pekka Oesch: Läänintaiteilijajärjestelmä 1972–2011)

50 vuoden jälkeen taiteilijan palkkatyön valtiolliset instrumentit ovat pikemminkin heikentyneet – läänintaiteilijan työstä tulikin myöhemmin palkkatyötä, mutta vuodesta 2013 alkaen siitä on poistunut omaehtoinen taiteellinen työ, taiteilijaprofessorin virat ovat kadonneet - nyt ne ovat 10-vuotisia apurahoja (1680 euroa käteen/kk) arvonimellä.

Samaan aikaan taiteilijakoulutus on kehittynyt valtavasti ja taiteilijakunta on entistäkin korkeammin koulutettua. 1970-luvulta alkaen on luotu monipuolinen sosiaaliturva kansalaisille. Sen sijaan taiteilijoiden työmarkkina-asema on monimuotoistunut ja sosiaaliturvaongelmat ovat pikemminkin lisääntyneet toiminimiyrittäjyyden, apurahataiteilijuuden ja palkansaajan statuksen välimaastossa. Edistystäkin on tapahtunut joiltakin osin, esim. Myel-vakuutus on saatu ja apurahansumma nousi noin 2000 euroon vuoden 2020 alussa. Apurahoitus on kuitenkin poikkeuksellinen ja eriarvoinen tapa maksaa ammattilaisille työstä.

YK:n Ihmisoikeusjulistuksen mukaan jokaisella on oikeus palkkatyöhön sekä siitä saatuun kohtuulliseen palkkaan, joka takaa työntekijälle ja hänen perheelleen ihmisarvon mukaisen toimeentulon. Jos työtä teetetään normaalia huonommalla korvauksella, normaalia huonommilla työehdoilla ja normaalia huonommalla sosiaaliturvalla, se lähenee orjatyötä eikä ole yhdenvertaista muiden kansalaisten aseman kanssa.

Myös Unescon vuoden 1980 suositus taiteilijan asemasta vaatii taiteilijalle samanlaista asemaa muiden palkansaajien kanssa mm. näin:

“Affirming the right of the artist to be considered, if he so wishes, as a person actively engaged in cultural work and consequently to benefit, taking account of the particular 'conditions of his artistic profession, from all the legal, social and economic advantages pertaining to the status of workers.”

Apuraha ei ole tätä päivää, sillä se on kohtuullista palkkaa pienempi, menettää ostovoimaansa, ei tuo yhdenvertaista sosiaaliturvaa ja lisäksi vaikeuttaa yksinyrittäjän ja palkkatyöläisen välimaastossa toimivien aseman tulkintaa. Valtion taiteilija-apurahan käyttöön sisältyy myös rajoituksia, joita ei sisälly palkkaan. Tässä apurahojen ongelmakentässä ovat myös monet urheilijat ja osa tutkijoista.

Siksi ehdotamme, että kokeilemme, miten valtion lakisääteiset taiteilija-apurahat voitaisiin muuttaa ansiotuloksi tai yksinyrittäjän tuloksi. Tämä parantaisi yhdeltä osalta taiteilijoiden asemaa sekä taiteen laatua.

Vapaan taiteilijan työsopimus ja palkka

Palkkatyö on työn muoto, jossa työntekijä tekee työtä työnantajalle ja saa siitä rahallisen korvauksen eli palkkaa. Palkkatyön ehtoja säätelevät Suomessa lait (mm. työaikalaki), yleissitovat työehtosopimukset ja työsopimukset. Palkkatyöstä voidaan siis sopia työsopimuksella, mm. tekijänoikeuksista. Joitakin taiteilijoita on huolettanut taiteilijapalkkaan liittyen nimenomaan työnantajan direktio-oikeus.

”Oikeus työn johtoon tarkoittaa, että työnantaja tai hänen edustajansa voi määrätä mitä työtä työntekijä tekee sekä missä, milloin ja miten työ tehdään. Työn valvonta tarkoittaa työnantajan oikeutta valvoa, että työ tehdään annettujen ohjeiden mukaan. Työnantajan ei tosiasiallisesti tarvitse käyttää kumpaakaan oikeutta, vaan pelkkä oikeus työn johtoon ja valvontaan riittää. Johto- ja valvontaoikeus eivät puutu pelkästään sen takia, että työ tehdään työntekijän kotona tai muussa hänen valitsemassaan paikassa.

Työn johto- ja valvontaoikeus ilmenee erilaisista työn tekemiseen liittyvistä olosuhteista, työsopimuksen ehdoista sekä tavasta, jolla työnantaja on työnteon käytännössä organisoinut. Käytännössä työn johto- ja valvontaoikeus ilmenee muun muassa siten, että työnantaja päättää työtehtävistä ja työnteon tavoitteista, työssä käytettävistä työvälineistä, tarvikkeista ja materiaaleista, työskentelyn ajankohdasta ja työajasta,

työskentelypaikasta, vastikkeen perusteista sekä työn suorittamisesta johtuvien kustannusten korvaamisesta.
Työnteon vapaus on lisääntynyt myös työsuhteessa. Työnantajan kanssa sovitaan usein aikaisempaa joustavammin erilaisista työnteon muodoista. Esimerkiksi etätyössä ja monissa asiantuntijatehtävissä työnantajan johto ja valvonta on luonteeltaan yleistä ohjausta ja puitteiden asettamista."
(Lähde: vero.fi)

Toisin sanoen työnantaja ja -tekijä voivat räätälöidä työsopimuksella juuri vapaan taiteilijan työnkuvan ja olosuhteet. Valtion taiteilijapalkassa työnantaja haluaisi, että vapaan taiteilijan työ mahdollistuu, sillä se on koko idean yhteiskunnallinen tavoite.

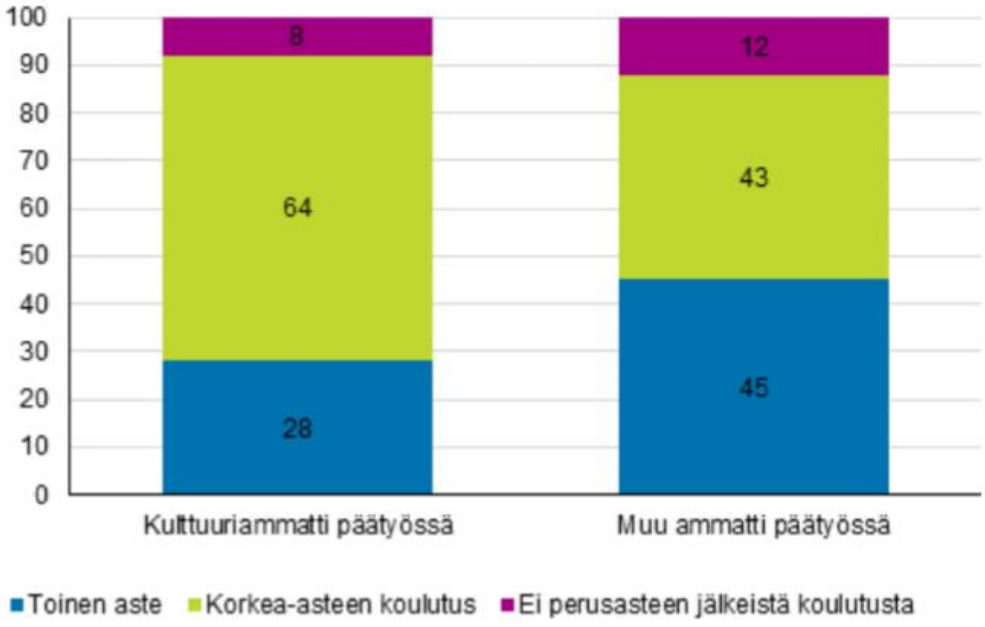
Voisimme myös ottaa mallia naapurista. Virossa on taiteilijapalkkajärjestelmä pienessä muodossa. Siellä on jaossa muutamia palkkoja kuvataiteilijoille ja kirjailijoille. Järjestöt maksavat ko. kolmivuotiset palkat.

Yhtenä vaihtoehtona kokeilussa on myös yksinyrittäjälle maksettava valtionavustus (yleisavustus osaan toiminnasta), jonka käyttöön kirjattaisiin käytön ehdot.

Perustelut kilpaillulle taiteilijapalkalle/yksinyrittäjän tulolle

Kulttuurialojen koulutusaste on merkittävästi korkeampi kuin muilla sektoreilla mutta myös työttömyys luovan sektorin "alkutuotannossa" on korkeampi. Kulttuuri- ja taidetyön ammateissa koulutusaste on merkittävästi korkeampi kuin muilla sektoreilla.

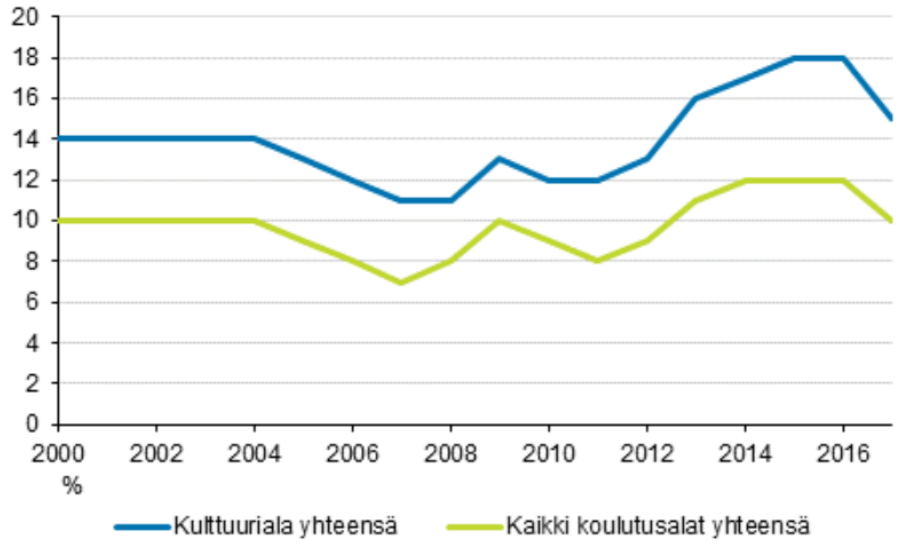
Kuvio 3. Kulttuuri- ja muissa ammateissa päätyössä toimivien koulutusastejakauma 2018 %

Kulttuurialan tutkinnon suorittanut työvoima on kasvanut vuodesta 2000 yli kaksinkertaiseksi ja oli 87 166 vuonna 2017. Tämä kertoo mm. siitä, että Suomessa on panostettu merkittävästi taiteilijakoulutukseen ja muihin kulttuurialan koulutuksiin. Suomessa on erittäin korkealaatuinen taiteilijakoulutus ja valtio on

tehnyt ison koulutusinvestoinnin taiteilijoihin. Taiteilijan koulutus saattaa maksaa yhtä paljon kuin Hornet-lentäjän koulutus, se on vaativaa ja vain parhaimmat valitaan koulutukseen. Esimerkiksi Taideyliopistoon valitaan n. 7% hakijoista (2018).

Kuvio 4. Kulttuurialalta ja kaikilta koulutusaloilta valmistuneiden työttömyysaste vuosi valmistumisen jälkeen 2000-2017

Kulttuurialan työttömyys on kuitenkin suurempaa kuin muilla sektoreilla. Taiteilijoiden työ on useimmiten myös niin pienipalkkaista, näkyvyystyötä tai ilmaistyötä, että monet uupuvat ja monet parhaimmatkin kouluttautuvat uudelleen ja vaihtavat alaa. Koulutusinvestointi valuu hukkaan.

Apurahataiteilijoita ei tunnisteta tilastoissa työvoimaksi

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2018 työvoiman ulkopuolella oli ns. piilotyöttömiä lähes 128.000 henkilöä.

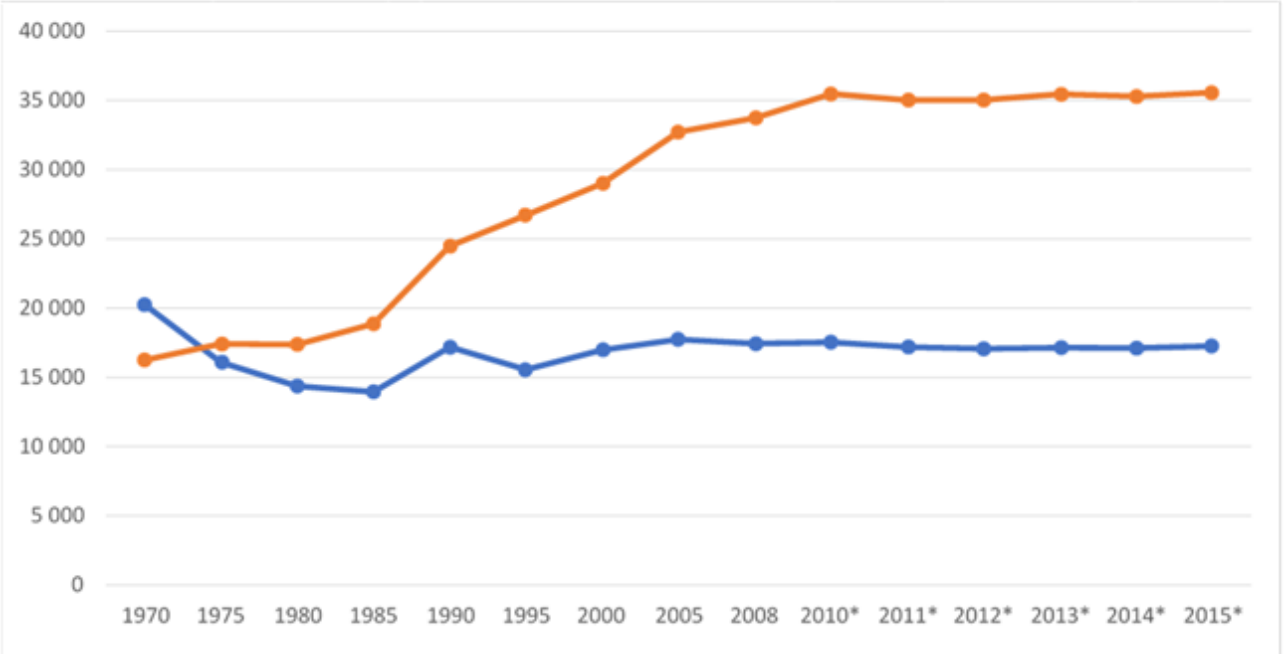
Jokin osa näistä ”työvoiman ulkopuolella” olevista on mahdollisesti taiteilijoita, joiden työtä rahoitetaan apurahoilla. Moni taiteilija ei välttämättä näy työllistymis- eikä työttömyystilastoissa, sillä he tekevät työtä apurahoilla ja ilmaistyönä pitkiäkin jaksoja sekä muuten yksinyrittäjän ja palkkatyöläisen välimaastossa.

Valtion taiteilija-apuraha on kohtuullista palkkaa pienempi

Apurahan suuruus on 1.1.2021 alkaen 1960,48 euroa. Apuraha on veroton, ja siksi sen vastineeksi ei tule tavanomaista sosiaaliturvaa. Taiteilija maksaa apurahasta kuitenkin maatalousyrittäjän eläkelain mukaisen työeläke- ja tapaturmavakuutuksen, MYEL- vakuutuksen. Käteen jää noin 1680 euroa/kk.

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2018 palkansaajan kuukausiansion mediaani valtiolla oli 3718 eur/kk. Kaikkien sektoreiden asiantuntijatason palkansaajan mediaani oli 3178 eur/kk. Apurahaan lisätään indeksikorotukset, mutta siitä huolimatta apurahojen ostovoima on tippunut merkittävästi vuosien saatossa. Ottaen huomioon, että monilla taiteilijoilla on myös perhe, apurahan suuruus on hyvin pieni. Esim. yhden vanhemman ja kahden alle 14-vuotiaan lapsen kotitalouden köyhyysraja on 1970€/kk.

Taiteilija-apurahan kehitys vuosina 1970-2016 (vuoden 2016 rahanarvoon muutettuna)
(Vuodesta 2009 apurahaan liitetyn pakollisen MYEL-maksun osuuden (km. 14 %) vähentämisen jälkeen)

Yksi syy huonoon ostovoimaan on se, että apurahataiteilijoiden/freelancereiden työehdoista ei voida neuvotella työnantajan ja työntekijäjärjestöjen kesken kuten muilla sektoreilla, sillä näitä edunvalvojia ei ole. Tätä neuvottelua korvannee lukuisten taidealakohtaisten pienten järjestöjen sekä taideneuvoston lobbaus. Lobbauksen kohteena ovat lähinnä OKM ja yksittäiset poliitikot.

Valtion taiteilija-apurahan nauttimiseen sisältyy rajoituksia

Taiteilija-apurahalla muun työ tekeminen on välttämätöntä pudonneen ostovoiman takia, mutta työn tekemistä rajoitetaan. Taiteilija-apurahalla toimivalla työntekijällä ei saa olla muuta pysyväisluonteista, suhteellisen vähäistäkään työtä. Laki valtion taiteilija-apurahoista 4 C §:n mukaan valtion taidetoimikunta voi asettaa valtion taiteilija-apurahan saamisen ehdoksi, ettei apurahan saaja ole apurahakautenaan palkatussa tehtävässä ja valtionavustuslain mukaan valtionavustuksen tulee olla tarpeellinen.

Loukko syntyy, sillä taiteilija-apurahalla ei tule toimeen. Tässä kokemusasiantuntijan lausunto:

”Kuitenkin on turhauttava loukko olla taiteilija-apurahalla; muun työn tekeminen on rajoitettu minimiin. Apurahasta jäi Mela-maksujen jälkeen n 1400 eur/kk. Satuin saamaan 50% työn tutkijana, palkka verojen jälkeen n. 1300 eur/kk. Yhdessä nämä olisivat muodostaneet kohtuullisen kk-tulon perheelliselle: 2700eur/kk, joka kuitenkin on yhä kaukana keskiansiosta. Jouduin kuitenkin katkaisemaan apurahalla toimimisen tuon puolipäiväisen tutkijapestin takia. Ymmärrän tämän jollain tapaa, mutta tämä ei millään tavalla edesauta kohtuulliseen kk-palkkaan pääsemisessä. Toki keikkaa voi tehdä, siten että työtunnit eivät ylitä 10h/vko. ….uuvuttava, turhauttava, itsearvostusta rapauttava on tämä systeemi.”

Valtion taiteilija-apuraha ei takaa laadukasta keskittymistä työhön

Koska taiteilija-apurahan ostovoima on pieni eikä muuta pysyvää työtä voi vastaanottaa, taiteilija joutuu tekemään lisäksi erilaisia keikkatöitä tullakseen toimeen. Tämä sotii taiteilija-apurahan lähtökohtaa vastaan siinä, että apurahan tarkoitus on ollut mahdollistaa kokopäiväinen keskittyminen oman taiteen tekemiseen. Nykyinen apurahajärjestelmä ei tue enää mahdollisuutta taiteen laadukkaaseen ja kestävään tekemiseen.

Apurahansaajilla ei ole urapolkua edessään

Valtion taiteilija-apuraha on noin 2000 euroa/kk riippumatta siitä, onko taiteilija nuori tai vanha, vähän kokenut tai erittäin ansioitunut, tohtorintutkinnon suorittanut tai itseoppinut. Useimmat saavat 0,5-5-vuotisen apurahan kerran elämässään, harvat kaksi ja erittäin harvat useammin. Joillakin taiteenaloilla on määräajoin jaettavana enintään 10-vuotisia taiteilija-apurahoja, jotka on tarkoitettu erityisen ansioituneille taiteilijoille eli ns. taiteilijaprofessoriapurahat. Nämä apurahat ovat kuitenkin suuruudeltaan samat kuin muutkin taiteilija-apurahat, n. 2000/kk. Jos samaiset erittäin ansioituneet taiteilijat siirtyisivät professoritehtäviin taidealan yliopistoon, he ansaitsisivat keskimäärin 7 040:n eur/kk palkan. (Professoriliiton tilastot 2018)

Apurahaan ei kuulu työttömyysturva eivätkä muut palkansaajan etuudet kuten työterveyshuolto tai lomaoikeus

Apurahan saajalle ei kuulu työttömyysturva toisin kuin palkansaajille jo noin puolen vuoden säännöllisen palkallisen työn jälkeen. Apurahan saajalla ei ole työterveyshuoltoa, koulutusetuuksia eikä myöskään palkallista lomaa.

Kokemusasiantuntijan esimerkki:

”Olen tyytyväinen, että sain 2kk apurahaa, joka on nuorena taiteilijana suuri kannustus. Tosin, jouduin apurahasta byrokraattisiin vaikeuksiin, koska TE-toimisto haluaa nyt tulkita minut yrittäjäksi ja työttömyyskorvaukseni on tällä hetkellä jo toista kuukautta jäässä apurahan takia. Jouduin siis kahden kuukauden apurahan takia olemaan kaksi kuukautta täysin rahaton. Näin lyhyt apurahakausi ei siis tuonut minulle juuri mitään taloudellista turvaa tai aikataulullista vapautta. Olen kuitenkin tyytyväinen että sain apurahan, sillä se on taidekentällä rahaa arvokkaampi meriitti.”

Apurahan meriittiarvokin hiipuu kentällä, sillä meriitit harvoin parantavat vuosien varrella taloudellista tilannetta, mikä johtaa helposti uupumiseen.

Apurahataiteilija ei ole oikeutettu ansiosidonnaisiin etuuksiin

Apurahataiteilija ei voi saada ansiosidonnaista työttömyysturvaa eikä esim. vuorotteluvapaakorvausta eikä siten niistä eläkekertymää. Apurahataiteilija ei saa aikuiskoulutustukea. Alle 4 kuukauden apurahakaudet eivät kerrytä edes eläkettä.

Apurahataiteilijalla ei ole työsuhdetta, mikä oikeuttaisi hakemaan turvaa aluehallintovirastosta

Kun taiteilija tekee työtä apurahakaudellaan pienessä taideyhteisössä, työsuhdetta ei muodostu. Tällöin työnantaja-työntekijä-suhdetta ei myöskään synny. Sama koskee kaikkia työryhmiä, joissa tehdään esim. kohdeapurahalla työtä. Jos yhteisössä ilmenee epäasiallista käyttäytymistä, apurahataiteilija ei voi valittaa Aviin, sillä se käsittelee vain työsuhteissa olevia tapauksia.

Erittäin ansioitunut taiteilijaprofessori joutuu köyhyysloukkuun

Kun taiteilijaprofessorin virat lakkautettiin, niistä tehtiin 10-vuotisia apurahoja. Taiteilijaprofessorin apuraha on summaltaan sama kuin nuoren apurahataiteilijan apuraha, noin 2000 euroa, josta professori maksaa itse Myel-vakuutuksen. 10 vuoden ajan professori on ilman normaalia sosiaaliturvaa, tulee toimeen pienellä apurahalla, jonka lisäksi mahdollisuutta muuhun työhön rajoitetaan. Apurahakauden päättymisen jälkeen professori ei ole oikeutettu ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan, eikä välttämättä edes peruspäivärahaan vaan voi tippua työmarkkinatuelle, sillä peruspäivärahan saaminen edellyttää, että on ollut ansiotyössä ja saanut palkkaa. Työmarkkinatuki ja peruspäiväraha eivät kerrytä eläketurvaa toisin kuin ansiosidonnainen työttömyysturva.

Apurahataiteilijan tapaturmavakuutuksen voimassaolo on epävarmaa

Apurahataiteilija maksaa Myel-vakuutusta, johon sisältyy lakisääteinen Mata- tapaturmavakuutus sekä sairausvakuutus. Apurahan saaja saa siis tehdä apurahakautenaan keikkatyötä, mutta pysyväisluonteisia työsuhteita rajoitetaan. Tulkinta siitä, mikä on apurahataiteilijan työtä ja milloin tapaturmavakuutus on voimassa, on kuitenkin epävarmaa:

Kokemusasiantuntijan esimerkki:

”Apurahataiteilija X on hakenut apurahaansa liittyvän vakuutuksen perusteella korvausta vahinkotapahtumasta, joka on sattunut ulkomaan työmatkalla asiantuntijana tuomarointityössä. Melan päätöksen mukaan taiteilijalle ei makseta vahinkotapauksesta korvausta, koska vahinkotapahtuma ei ole sattunut apurahatyössä eikä muissakaan lain tarkoittamissa apurahatyöhön liittyvissä olosuhteissa. Mela perustelee päätöstään sillä, että vahinkotapahtuma on sattunut työssä, jota ei ole mainittu apurahahakemuksen työsuunnitelmassa ja jota taiteilija X on tehnyt rahallista palkkiota tai korvausta vastaan, eikä vahinko näin ollen ole apurahatyöhön liittyvänä vahinkona korvattava. ”

Toisin sanoen apurahataiteilijan työ ei ole ilmeisesti vakuutettua silloin, kun taiteilija saa satunnaisia keikkapalkkoja ja keikalla sattuu vahinko. Taiteilijantyö on kuitenkin alasta riippumatta kokonaisuus, jossa työntekopaikkoja on useita koko ajan ja erilaisia keikkoja tulee vuosien varrella pakostakin eikä niitä voida ennakoida.

Myös apurahansaajan sairausvakuutukseen liittyy haasteita. Kokemusasiantuntijan esimerkki:

”Ehdin olla alkujakson Kelan myöntämässä kuntoutuskartoituksessa, mutta sitten selvisi, että saan apurahatuloon suhteutettua sairauspäivärahaa ja maksajaksi pitäisikin hakea Melaa. Niin tein, mutta Mela ei myöntänyt sitä, joten se jäi kesken. …tuntui hölmöltä, että se tyssäsi siihen, että Kela olisi maksanut mutta Mela ei. ”

Apurahatulo otetaan huomioon eri periaattein

Apurahatulo otetaan huomioon tulona esim. päivähoitomaksuja ja toimeentulotukea laskettaessa eli se kasvattaa maksettavaa tai vähentää etuuksia. Mutta samainen apuraha ei kerrytä ansiosidonnaisia tai muita etuuksia. Apurahataiteilijalla onkin usein jonkinlainen sosiaaliturvaongelma, jonka takia on kirjoitettava erilaisia selvityksiä viranomaisille.

Apurahat aiheuttavat eriarvoisuutta taidealojen välille

Kuvataiteilijat ja kirjailijat ovat riippuvaisempia apurahoista. Esittävät taiteilijat saavat useammin palkkaa tai palkkioita. Kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden on perinteisesti ajateltu toimivan yrittäjämäisesti ja saavan myyntituloja ja/tai tekijänoikeustuloja. Suomessa ei kuitenkaan ole merkittäviä taidemarkkinoita, jotka toisivat esim. taiteilija-yrittäjälle riittävää yrittäjätuloa. Toiminimitaiteilijan tulee useimmiten osoittaa lakkauttaneensa yrittäjänä toimimisen, esim. luopuneensa työhuoneestaan, saadakseen työttömyysturvaa.

Taiteilijaa voidaan pitää myös ”yrittäjänä”, omassa työssään työllistyvänä, vaikka hänellä ei olisikaan toiminimeä eikä riittävää toimeentuloa, esim. päättyneen apurahakauden jälkeen. Työttömyysturvan epäämiseen voi riittää esim. se, että taiteilijalla on verkkosivut. Tällöin taiteilija putoaa viimesijaisen sosiaaliturvan, toimeentulotuen varaan.

Apuraha ja taiteen vapaus

Taiteilija perustelee taiteilija-apurahahakemuksessa työtään ja tekee työsuunnitelman, jonka päätöksentekoelin hyväksyy silloin kun apurahan saa. Taiteilija sitoutuu oman työsuunnitelmansa toteuttamiseen. Taiteilija myös raportoi apurahan käytöstä.

Taiteen tekemistä ja vapauttakin rajoittavat aina infran rajat, resurssien vähyys, omat ja kumppanitaiteilijoiden ajattelutavat, kustannustoimittajat, tuottajat sekä muut ”portinvartijat”. Ansiotulon muodossa taiteilijatuen pitäisi olla taiteen vapauden mahdollistaja kuten tieteenkin puolella. Tieteen tekijät saavat useimmiten palkkaa, vaikka myös tieteen tulee olla vapaata. Tosin myös apurahatutkijat ovat vastaavassa työmarkkinatilanteessa kuin taiteilijat ja urheilijat.

Apuraha ja verotus

Apurahasta syntyy verotuksellista etua (progressio) äärimmäisen harvalle taiteilijalle. Sitä voi syntyä niille, joilla apurahoituksen lisäksi on säännöllinen muu ammatillinen työ, josta otetaan lyhyehkö apurahavapaa (esim. 6 kk), tai niille, joilla on merkittäviä isoja keikkapalkkioita - siis hyvät vuositulot muutenkin. Verottomuuden takia taiteilija menettää kuitenkin muuta rahanarvoista sosiaaliturvaa ja etuja. Yhdenvertaisuuteen kuuluu myös se, että taiteilijat maksavat veronsa kuten muutkin kansalaiset. Progressiosta hyötyvät kaikki maan kansalaiset, ja verotuloilla maksetaan taiteilijankin koulutusta ja sosiaaliturvaa.

Apuraha ja taiteilijan hyvinvointi

Korkeakoulutetut taiteilijat sinnittelevät taiteen vapaalla kentällä kymmenisen vuotta, jonka jälkeen he usein vaihtavat alaa. Alaa vaihtaneet ovat viestineet, että nykyinen apurahajärjestelmä uuvuttaa taiteilijat viimeistään perheenperustamisiässä.

Kokeilun yksityiskohtia

Valtion taiteilija-apurahojen sijaan taiteilijat hakisivat Taikesta verollista taiteilijapalkkaa (n. 3000 eur/ kk) tai valtionavustusta toiminimelle (n. 4000 eur/kk). Kokeilussa testattaisiin palkan/avustuksen maksamista eri malleilla, eri taidealoilla, ympäri Suomen, jotta ymmärtäisimme paremmin vapaan taiteilijan työsuhteen juridiset seikat. Tämä olisi yksi askel taiteilijoiden ja urheilijoiden toimeentulon ja aseman kehittämisessä. Taiteilijoille kuuluisi kaikissa malleissa työterveyshuolto ja perustyöväline kuten kannettava tietokone ja puhelinetu. Taiteilijan työn määräaikaisuus voitaisiin perustella laissa ja taustana esimerkiksi se, että yhteiskunta tarvitsee uudistuvaa osaamista eri taiteenaloilta.

Kokeiluversioita voisi olla kolme:

Suomen Akatemian malli

Taiteilija hakee taiteilijapalkkaa yhdessä valitsemansa taideyhteisön kanssa. Asiantuntijapaneeli (toimikunta) arvioi ja tekee esityksen Taiken johtajalle, joka päättää saajat (kuten eläkeprosessissa). Taike myöntää rahoituksen ko. taideyhteisölle taiteilijan palkkaamiseen. Palkkarahat sotuineen ja pienen yleiskustannuserän kera maksetaan ko. yhteisölle. Taideyhteisö voisi olla esimerkiksi residenssi, kirjallisuuden talo/yhdistys, alustatoimija, osuuskunta, yhdistys, korkeakoulu, muu taidekoulu. Taiteilijan kanssa solmitaan vapaan taiteilijan työsopimus, jossa sovitaan mm. tekijänoikeuksista. Työsuhteeseen voisi kuulua sovittaessa esim. max 5%:n osuus, jossa taiteilija kertoo työstään yhteisössä tai tekee muuta yhteisöä hyödyttävää. Yhteisö määrittää esimiehen, jonka tehtävänä on tarvittaessa tukea taiteilijan työtä.

Taike-malli

Taike edeltäjineen on maksanut läänintaiteilijoille palkkoja vuosikymmeniä. Lisäksi taidehallinnossa on ollut 11 taiteilijaprofessorin virkaa, jolloin OKM maksoi palkan. Läänintaiteilija oli aikoinaan eräänlainen taiteilijapalkka ja läänintaiteilijat tekivät myös omaa taiteellista työtä. Tällä hetkellä läänintaiteilijoiden työhön ei kuulu oma taiteellinen työ.

Taike voisi kokeilla taiteilijapalkan maksamista muutamalle kokeiluun valitulle taiteilijalle. Arviointi- ja valintaprosessi toimisi kuten nytkin ylimääräisten taiteilija-eläkkeiden jakoprosessissa. Taike solmisi taiteilijan kanssa vapaan taiteilijan työsopimuksen, jossa sovittaisiin mm. tekijänoikeuksista (kuuluvat taiteilijalle). Taiken nykyiset läänintaiteilija/taideasiantuntija-profiililla työskentelevät voisivat toimia esimiehinä/mentoreina.

Yksinyrittäjän malli

Voisimme myös kokeilla sitä, että valtionavustus esim. 4000 euroa/kk maksettaisiin taiteilijan yritykselle, joka huolehtisi lakisääteisten maksujen maksamisesta ja yrittäjän työttömyysvakuutuksen maksamisesta. Tästä sovittaisiin päätöksen ehdoissa ja erillisellä sopimuksella. Yksi vaihtoehto voisi olla myös kevytyrittäjäpalvelun (esim. OP-ryhmä, joka edellyttää y-tunnusta) käyttäminen.

Valtion kilpaillun taiteilijapalkan oletetut hyödyt

Taiteilijapalkalla valtio näyttäisi esimerkkiä, että apurahat kuuluvat vain opiskeluvaiheeseen, mutta ammattilaisen työstä tulee aina maksaa palkkaa. Taiteilijan työn on oltava yhdenvertaista muiden kansalaisten työn kanssa.

Saisimme korkeasti koulutetun taiteilijakunnan potentiaalin paremmin yhteiskunnan käyttöön, sillä valittu parhaimmisto taiteilijoista voisi keskittyä työhönsä aiempaa paremmin.

Taiteilijapalkka nostaisi taiteilijan työn näkyväksi yhteiskunnassa, näkyväksi työllisyystilastoihin ja edistäisi luovan sektorin kasvua Suomen tulevaisuuden menestystekijänä.

Taiteilijapalkka olisi yhdenvertainen tapa korvata työstä korkeakoulutetuille taiteilijoille, joita he useimmiten ovat.

Hyvin spesifi koulutusinvestointi saisi sille kuuluvan merkityksen ja yhteiskunta taiteilijat paremmin uudistamaan koko Suomea ja maailmaa.

Taiteilija saisi normaalit tai lähes normaalit palkansaajan/yrittäjän edut.

Taiteilijapalkasta maksettaisiin veroja ja taiteilijan verotus nousisi progressiivisesti kuten muillakin palkansaajilla. Se olisi yhdenvertaista muiden veronmaksajien kanssa.

Taiteilijapalkka toisi investoitavan rahoituksen osin takaisin kunnille ja kenties valtiollekin.

Taiteilijapalkka säästäisi myös muista sosiaaliturvan muodoista, kuten viimesijaisesta toimeentulotuesta.

Taiteilijapalkka selkiyttäisi taiteilijan asemaa työmarkkinoilla.

Taiteilijapalkka buustaisi monen taideyhteisön toimintaa samalla.

Taiteilijapalkka mahdollistaisi välittäjäagentuurien perustamisen buustaamaan esimerkiksi ko. taiteilijoiden viennin edistämistä.

Tällä hetkellä valtion taiteilija-apurahoja maksetaan yhteensä noin 12 milj. € /vuodessa. Apurahan saa vuosittain noin joka kymmenes hakija. Taiteilija-apurahalla työskentelee vuosittain runsaat 600 taiteilija (567 vuosiapurahaa). Taiteilijapalkkakokeilulla saisimme tarkemmat tiedot taiteilijapalkkamallin kustannuksista ja mahdollisuuksista.

Lähteitä:

Kotus

Pekka Oesch. Läänintaiteilijajärjestelmä 1972–2011.

Pasi Rautiainen. Suomalainen taiteilijatuki Valtion suora ja välillinen taiteilijatuki taidetoimikuntien perustamisesta tähän päivään. 2008.

Tilastokeskus

https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48037/palkkaa_vai_tyokorvaust/